

ЛИЦЕ И НАЛИЧЈЕ МИЛИТАРИЗАЦИЈЕ ПОЛИЦИЈЕ*

Зоран М. Кесић** и Радомир Г. Зекавица***
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

У раду се разматра процес милитаризације полиције као сложен процес модификације традиционалне и уобичајене природе и карактера полицијске професије према моделима и вредностима својственим војној професији. Милитаризација полиције указује управо на одређен обим и природу утицаја војничког система функционисања на начин обављања полицијских задатака. Тиме се разлика између ових двеју професија смањује, што има како своје потенцијално добре, тако и лоше стране. У раду се највише пажње посвећује управо анализи лица и наличја милитаризације полиције, и указује како на позитивне, тако и на негативне ефекте те појаве. Аутори сматрају да процес милитаризације полиције има ипак израженије негативне ефекте јер смањује превентивне и проактивне функције полиције, и тиме је враћају у статус реактивне и ретрибутивне службе, чиме се уједно доводе у питање вредности демократског друштва и владавине права.

Кључне речи: полиција, милитаризација, сузбијање криминалитета, људска права

Увод

Познато је да полиција и војска деле бројне карактеристике и вредности. Сходно томе, милитаризација полиције не се могла сматрати једним логичним исходом. Такав резултат је још извеснији у ситуацијама где овај однос има своју предисторију. Сматра се како су у почетку бројне дужности и задатке, који се данас сматрају типично полицијским (нпр. одржавање јавног реда и мира, привођење прекршилаца правди), извршавали припадници војних јединица.¹[18, 16, 32, 5] Про-

* Рад је резултат научно-истраживачког пројекта под називом *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија из Београда. Циклус научних истраживања 2015-2019. година. Руководилац пројекта је проф. др Биљана Симеуновић-Патић.

** zoran.kesic@kpa.edu.rs

*** radomir.zekavica@kpa.edu.rs

¹ Више о томе: Б. Милосављевић, *Наука о полицији*, Београд 1997; R. I. Mawby, *Comparative Policing Issues: The British and American Experience in International Perspective*, London: Unwin Hyman, 1990; X. Шенкман, *Полиција у Старој Грчкој*, часопис *Полиција*, год. VII, 1920; Davis, R.W., *Augustus Caesar – a Police System in the Ancient World*, u: *Pioneers in Policing*, editing by Stead, P.J., Patterson Smith Publishing Corporation, New Jersey, 1977.

цес милитаризације није прекинут ни са појавом првих модерних полицијских организација.² Напротив, он и даље заузима значајну улогу у функционисању полиције. Тако се на пример у оснивачком акту тадашње „Метрополитен полиције“, као један од кључних принципа њеног рада, наводи: „Полиција мора бити стабилна, ефикасна и организована по војном устројству.“³[7]

Овде је, такође, вредно поменути и искуства „Покрета за професионализацију полиције“. Наиме, група полицијских руководилаца реформаторског уверења формирала је 1893. године „Међународно удружење шефова полиције“ (*International Association of Chiefs of Police – IACP*), превасходно с циљем деполитизације полицијског рада. По њиховој замисли, да би полиција могла безусловно да се посвети мисији спровођења закона, било је неопходно успоставити организацију која би обезбедила чврсту форму и идеологију. Резултат је било формирање покрета под чијом заставом су удружени професионализам и милитаризам.⁴[26]

Чињеница је да су бројне „полицијске теме“ прожете духом милитаризма.⁵ Руководећи се овом логиком Тимоти Дан (Timothy Dunn) дефинише процес милитаризације полиције као „употребу војне реторике и идеологије, војних тактика, стратегија, технологије, опреме и јединица у раду полиције.“⁶[28]

Милитаризација полиције заправо представља један сложен процес, који оставља трага у различитим областима полицијског деловања. Тако на пример, Сколник (Skolnick) и Фајф (Fyfe) скрећу пажњу на следеће показатеље овог процеса: милитаризам је један од централних подстицаја начина на који је полиција организована и како размишља; милитаризација има готово пресудан значај у креирању формалних политика полицијског поступања, али и неформалних вредности и норми понашања полицијских службеника; полицијске организације поседују војну структуру, са полицајцима на дну и шефом (на неким местима командантом) на врху и у полицијској обуци је доста пажње посвећено вежби успостављања реда и војној учтивости.⁷[23]

На сличан начин појави милитаризације полиције приступа и Краска (Kraska) разматрајући ову појаву кроз њене следеће димензије: рад полиције заснован на специјалним операцијама парамилитарних тимова и коришћењу војне тактике; сарадња између делатности индустрије одбране и индустрије контроле криминалите-

² У научној и стручној литератури постоји готово општа сагласност да је прва модерна полицијска организација, позната као „Метрополитен полиција“, основана 1829. године у Лондону.

³ Ђ. Ignjatović, *Kriminologija*, Београд 2015, стр. 156.

⁴ Више о томе: J. P. Crank: *Understanding Police Culture*, Cincinnati 2004, p. 115.

⁵ *Милитаризам*, у свом најосновнијем смислу, представља идеологију која се заснива на групи веровања, вредности и претпоставки које наглашавају извршење милитарне моћи, организације, операција и технологије и где се примена силе појављује као најприкладније и најефикасније средство за решавање проблема. *Милитаризација* је имплементација идеологије милитаризма, базирана на процесима наоружавања, организовања, планирања и обучавања. Милитаризовати значи усвојити и применити централне елементе милитарног модела на неку организацију или одређену ситуацију (М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд 1980).

⁶ Наведено према: D. Wilkes, Jr.: *The Militarization of Law Enforcement Causes Police Brutality – in: Police Brutality* (Sheila Fitzgerald, ed.), Thomson Gale: Greenhaven Press 2006, p. 72.

⁷ J. Skolnick, J. Fyfe: *Above the law: Police and the Excessive Use of Force*, New York 1993, p. 113.

та; коришћење војне терминологије унутар полиције да би се окарактерисали друштвени проблеми у вези са криминалитетом; усредсређивање на укупну популацију као потенцијалне побуњенике и претњу безбедности.⁸[12]

Без сумње, милитаризација представља један од кључних процеса који је обељио развој полиције и у битној мери обликовао њену данашњу организацију и начин рада. Сходно томе, разматрање овог процеса је од битне важности за разумевање полицијског рада у савременом друштву уопште. Међутим, поред бројних бенефита, који се с правом могу приписати овом процесу, чињеница је да он са собом носи и одређене негативне последице. Тако на пример, према Вајту (White), две кључне замерке које се могу упутити милитаризацији полиције су: милитаризам је некомпатибилан са преовлађујућим филозофијама у раду полиције и менталитет „полицајци као ратници“ може допринети затегнутим односима за заједницом и проузроковати девијантно понашање полиције,⁹[29] а пре свих прекомерну употребу силе. То даље имплицира закључак да милитаризација полиције представља заправо један контроверзан процес. Имајући у виду ову чињеницу, тежња нам је да у овом раду објективно сагледамо процес милитаризације полиције, указујући на његове добре, али и лоше стране. У том циљу преиспитаћемо неколико кључних показатеља конкретног процеса.

Парамилитарне вредности и њихова компатибилност са извршавањем полицијских задатака

Да је милитаризација углавном подстакнута изнутра (од стране саме полиције) можда најбоље потврђује чињеница да процес селекције кандидата за пријем у службу поседује значајне примесе милитаризма. Узимајући у обзир специфичности професије полицајца као и начин функционисања полицијске организације, поседовање квази-војних вредности код кандидата се посебно вреднује током пријема. Наиме, појединац који жели да се прикључи полицијској институцији мора бити спреман да прихвати њена правила, да поштује хијерархијске команде и систем контроле. У том смислу се посебно погодним сматрају кандидати са претходним војним искуством (нпр. одслужење војног рока или радно искуство у војсци).

Чињеница је да овакви кандидати поседују одређене предиспозиције које им, пре свега, олакшавају да се брже прилагоде полувојној бирократији полицијских организација. Додуше, постоје мишљења како се самим приступањем ауторитарној организацији, каква је полиција, појединац брзо научи слепој оданости парамилитарним методама, кроз специфичну обуку и интерну социјализацију, постајући тиме уједно привржен групи која овакве методе практикују.¹⁰[25] Овоме треба додати ка-

⁸ P. B. Kraska: Crime Control as Warfare: Language Matters – in: *Millitarizing the American Criminal Justice System* (Kraska P.B, ed.), Boston 2001, p. 17.

⁹ M. White: Identifying Good Cops Early: Predicting Recruit Performance in the Academy, *Police Quarterly* No. 1 (2008), p. 44.

¹⁰ J. Hodgson: Police violence in Canada and the USA: analysis and management, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* No. 4 (2001), p. 537.

ко сами припадници полиције углавном посматрају војну службу као неопходан обред, који би требао да прође сваки кандидат пре рада у полицији. Овакво уверење је несумњиво под снажним утицајем неформалних вредности полицијске поткултуре, а посебно оних норми које имају за сврху очување или ојачавање постојећег „култа мушкости“.

Верованье да кандидати са претходним војним искуством поседује повољне особине за рад у полицији видљиво је у великом броју иницијатива и програма за регрутовање, направљених превасходно да би олакшали запошљавање војних ветерана у полицијску професију. Неретко се, међутим, иза оваквих иницијатива крију потпуно другачије намере. Илустрације ради, „Програм од војника до полицајаца“ (*The Troops to COPS program*) омогућио је полицијским агенцијама у САД надокнаду трошкова запошљавања у износу од 25.000 \$ по војном ветерану.¹¹[8]

Искуства показују да парамилитарна полицијска структура додатно јача свој мандат и кроз постојећи систем унапређења (напредовања у служби) тиме што предност углавном даје оним појединцима који су одани квази-милитарним вредностима и принципима. У те сврхе се обично спроводи систематичан надзор којим се подстиче проверавање и процена колико је кандидат за унапређење посвећен, односно у ком степену је прихватио процедуре и праксе постојеће организације. С тим у вези Алтусер (Althusser) истиче како је унутар већине полицијских институција у Канади и САД пројектован систем за унапређење с јасним циљем да се избежу људи који ће се повинovati и обогатити парамилитарни систем.¹²[25] Овакав принцип омогућава да се изнова створи или осигура постојање актуелне идеологије парамилитаризма.

Иако је квази-војни модел прилично распрострањен у полицији и полицијске агенције активно траже појединце са војним искуством и већ стеченим парамилитарним вредностима, не постоји ниједан емпиријски доказ да такви службеници полиције могу да надмаше или боље да реше захтеве полицијског посла него њихове колеге без тог искуства. Евентуално, они би могли ефикасније извршавати задатке из надлежности тзв. „паравојних полицијских јединица“ (о којима ће касније бити више речи). Истовремено, претходно војно искуство може представљати „хендикеп“ кад је реч о извршавању специфичних полицијских задатака, као што је на пример убацивање у криминалну групу, где статус прикривеног иследника и специфичност социјалног миљеа у ком се истрага спроводи често захтевају потпуно супротне вредности и норме понашања од круте дисциплине, беспоговорног поштовања правила и других типично војних образаца понашања.

Чињеница је да велики број полицијских дужности и задатака немају јасан еквивалент у војној професији (нпр. контрола саобраћаја или расветљавање кривичних дела). Тачније, квази-војни модел није компатибилан многим уобичајеним полицијским активностима и условима рада. Наиме, полицајци обично раде сами или са партнером, далеко од очију руководиоца (старешина), поступајући углавном у ситуацијама чије решавање налаже одређену слободу у доношењу одлука. Са друге

¹¹ D. Ivie, B. Garland: Stress and burnout in policing: does military experience matter?, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* No. 1 (2011), p. 52.

¹² Наведено према: J. Hodgson, *op cit.*, p. 538.

стране, војницима је оваква врста аутономије и независности у раду готово у потпуности ограничена. Другачије речено, док се војницима обично говори шта да раде и како то да раде, од полицајаца се често очекује да сами о томе доносе одлуке. Дискутујући о овом проблему Битнер (Bittner) истиче: „Квази-милитарни модел организације, кога одликују бројна правила и ограничења, није одговарајући за полицијску организација, која *de facto* оцртава слободу одлучивања на најнижем нивоу своје хијерархије.“¹³[1]

Парамилитарни модел полицијске организације, утемељен на принципима строге хијерархије и војне дисциплине, свакако више погодјеу руководиоцима у полицији, јер им олакшава безусловну покорност потчињених. С тим у вези треба напоменути да парамилитарна структура полицијске организације, са јасно израженом линијом ауторитета „старшина-војник“, може ојачати већ постојећи антагонизам између полицијских руководиоца и непосредних извршилаца на терену. Тачније, инсистирање на беспоговорном извршавању наређења може учврстити веровање како руководиоци немају поверења нити слуша за проблеме и изазове с којима се полицајци сусрећу у свакодневном раду, додатно подгревајући цинизам и неповерење.

Такође, тешкоћа комуникације која се одвија између врха и дна, у строгом ланцу команде милитарног система, оснажују солидарност на нивоу обичних полицајаца. С тим у вези је интересантно следеће објашњење: „Осећај изолованости, појачан антагонизмом између полицајаца и руководиоца, помаже да се објасни редак степен другарства и лојалности према групи, а који се бележи у парамилитарној полицијској организацији. Делујући у комбинацији са уверењем полицајаца у неопходност кршења правила како би се ефикасно обавио посао, 'борбени дух' делегитимизује свако настојање старшина да контролишу рад полицајаца на терену.“¹⁴[23]

Појачано ангажовање парамилитарних полицијских јединица и ризик од прекомерне употребе силе

Свакако један од најиндикативнијих израза милитаризације полиције представљају полицијске организације (тачније јединице) због чијих карактеристика (наоружање, опрема, тактика поступања) се с правом називају „парамилитарне полицијске јединице“ (енг. *Police Paramilitary Units – PPU*). Типичан пример оваквих јединица представљају полицијски тимови обучени за примену специјалних оружја и тактика (енг. *Special Weapons and Tactics – SWAT*), а који се, по угледу на специјалне војне јединице почињу формирати 1970-их година на подручју САД.

Управо на примеру SWAT тимова Дајана Вебер (Diane Weber) указује на изражену милитаризацију полиције у САД, издвајајући њене следеће показатеље: организација SWAT тимова подсећа на војне специјалне јединице (командант или вођа тактичког тима, извиђачи, снајперисти, ударна група, подршка); припадници SWAT тимова тешко се разликују од војника (тамна или маскирна униформа, шле-

¹³ E. Bittner: The Quasi-military Organization of the Police –in: *Police and Society* (V. E. Kappeler, ed.), Prospect Heights (IL), 1999, p. 176.

¹⁴ J. Skolnick, J. Fyfe, *op cit.*, p. 121.

мови, маске или капуљаче, панцири, борбене чизме, аутоматско оружје са ласерским нишаном и пригушивачем звука); за обуку SWAT тимова обично је задужено особље које је у активној војној служби (најчешће су то припадници јединица „Navy SEALs“ или „Army Rangers“); начин рада SWAT тима (брза, насилна конфронтација у војном стилу) приметан је у свим њиховим интервенцијама без обзира на природу проблема и специфичност случаја.¹⁵[28]

Иако су приликом оснивања овакве полицијске јединице биле превасходно намењене за ангажовање у изузетним приликама и решавању високо ризичних интервенција (нпр. ослобађање талача, антитерористичка дејства) резултати истраживања указују на континуирано ширење надлежности ових јединица. Краска (Kraska) и Кубелис (Cubellis) бележе како су парамилитарни полицијски тимови временом постали главна подршка проактивним полицијским акцијама, а нарочито лишењу слободе извршилаца кривичних дела. Као доказ, ови аутори наводе како се од 1994 до 1995. године у 93% свих проактивних интервенција користила паравојна јединица. Током 1995. године забележене су 29.962 интервенције ових јединица, што је повећање од 939% у односу на 2.884 ангажовања у 1980. години.¹⁶[15]

Оваквом тренду значајно доприносе припадници „редовних“ полицијских снага, а пре свих радници криминалистичке полиције, који инсистирају на помоћи специјалних полицијских тимова, посебно у оним ситуацијама где се очекује оружани отпор лица ког треба лишити слободе. Није међутим ретка пракса да се на нивоу полицијске управе донесе одлука о употреби ових јединица као активне патролне силе на подручјима са високом стопом криминалитета. Као пример можемо издвојити деловање јединице за специјалне операције БОПЕ (*Batalhão de Operações Policiais Especiais – BOPE*) у фавелама Рио де Женеира. Ангажовања оваквих јединица у извршавању рутинских полицијских задатака има и симболичан значај. Како се наводи у једном објашњењу: „Већина паравојних полицијских јединица користи се због њихове симболичне вредности и психолошког 'шок-ефекта', који изазивају међу осумњиченима, али и обичним грађанима (искакање из возила више маскираних полицајаца, брза и жуптра акција, приказивање ватрене моћи итд.).“¹⁷[9]

Рутинско ангажовање парамилитарних полицијских јединица и учестало спровођење квази-војних операција у извршавању полицијских задата представљају снажан доказ да су се рад полиције и контрола криминалитета уопште значајно преместили на континууму милитаризације. Како упозорава Краска: „Нормализација парамилитарног приступа у решавању рутинских интервенција и патролној делатности указује на укоренењу милитаризацију полиције која вероватно неће изгубити значај у блиској будућности.“¹⁸[13] Оваква предвиђања представљају довољан разлог за бригу, посебно уколико узмемо у обзир чињеницу да се парамилитарне полицијске јединице у раду углавном ослањају на употребу силе.

¹⁵ Наведено према: D. Wilkes, Jr., *op cit.*, p. 73.

¹⁶ P. B. Kraska, L. Cubellis: Militarizing Mayberry and Beyond: Making Sense of American Paramilitary Policing, *Justice Quarterly* No. 14 (1997), p. 614.

¹⁷ V. Kappeler, R. Sluder, G. Alpert: *Forces of deviance, Understanding the dark side of policing*, Illinois 1998, p. 93.

¹⁸ P. B. Kraska: Militarization and Policing – Its Relevance to 21st Century Police, *Policing* No. 4 (2007), p. 511.

Иначе, право на употребу силе и њена опредмећеност у видљивим симболима и средствима принуде представља једну од најупечатљивијих веза војске и полиције или како то Битнер објашњава: „Привлачност аналогije између полиције и војске има своје корене у легитимној сили и честим непредвидљивим ситуацијама које захтевају њену употребу.“¹⁹[1] Чињеница је да униформа и средства принуде, а нарочито лично наоружање, за припаднике обе професије представљају, пре свега, статусне симболе, путем којих се у јавности отелотворује њихов ауторитет, али и ојачава идеолошка компатибилност војске и полиције, оличена у употреби легитимне силе.

Процесом милитаризације средства принуде добијају још јачу симболику унутар полицијске културе, чије вредновање понекад достиже ниво својеврсног „култа“, посебно међу припадницима полицијских паравојних јединица. Уверени да само моћ принуде може да им пружи неопходну заштиту у непредвиђеним околностима за њих она постаје поуздан „пријатељ на бојишту“, на ког могу слободно да се ослоне. Ово ме треба додати и чињеницу како се, под снажним утицајем ранијих професионалних искустава, код припадника ових јединица појачава осећај опасности због чега готово сваку ситуацију с којом се сусрећу карактеришу као ризичну. У таквим околностима њихова спремност да употребе средства принуде је додатно појачана.

Добар пример за то је тактика лишења слободе која се користи приликом улажења у стан осумњиченог лица, а чија суштина је садржана у еуфемизму „динамичан улазак“ (енг. *dynamic entry*).²⁰ Нема сумње да су оваква поступања понекад неопходна, посебно уколико је реч о лишењу слободе „опасних криминалаца“, за које се поуздано зна да ће пружити оружани отпор. У том смислу, ова тактика има значајан потенцијал у спречавању угрожавања безбедности припадника полиције. Са друге стране, она са собом носи и повећан ризик од повређивања недужних лица, посебно као последице употребе хемијских средстава, где се као један од најиндикативнијих издваја случај *Spruill*.²¹[28]

¹⁹ E. Bittner, *op cit.*, p. 171.

²⁰ Базирана на ефекту изненађења стандардна процедура „динамичног уласка“ подразумева да се, без обавештења станара о присуству полиције, разбију улазна врата „овном“ (енг. *battering rams*), након чега чланови тима улећу у просторију са оружјем 'на готовс' и узвикујући наређују свима који су се затекли у просторији да легну на под и ставе руке у положај како би могли бити везати. Такође, у склопу „динамичног уласка“ се углавном прибегава коришћењу хемијских средстава (нпр. сузавца или шок бомбе) и то обично након што се провале врата или прозор, а непосредно пре самог уласка у просторије.

²¹ У шест часова ујутро, 16. маја 2003. године у свом стану у Харлему (NYC) 57-годишња Алберте Сприл (Alberta Spruill) се спрема да крене на посао (радила је у одељењу градске административне службе 29 година). У том тренутку 12 припадника интервентне полиције је упало у стан. Поступајући на основу анонимне дојаве да се у стану налази илегално оружје и дрога и да су у њему виђени наоружани појединци полицајци су прво развалили врата „овном“, затим су у стан бацили „шок бомбу“ која је експлодирала заслепљујућом белом светлошћу, заглушујућим праском и громогласним потресом. Након уласка у стан наређују станарки да легне лицем окренутим ка поду. Алберта је кашљала и вриштала, а с обзиром да је имала висок крвни притисак, убрзо је почела отежано да дише. Кола хитне помоћи су позвана у 6:32, а када је Алберта стигла у болницу установљена је њена смрт. Умрла је од срчаног удара. У налазу патолога поводом извршене обдукције наведено је: „Изненадна смрт Алберте Сприл уследила је као резултат шока и страха проузрокованих експлозијом и доживљеним стресом услед полицијске интервенције. Њена смрт се може класификовати као убиство јер је проузрокована акцијама других људи.“ Коментаршући изјаве патолога новине у Њујорку су писале: „Алберта Сприл је заиста била преплашена на смрт.“ /Наведено према: D. Wilkes, Jr., *op cit.*, p. 71/.

Заступањем концепта према ком је директна сила готово једини одржив метод за решавање проблема унутар парамилитарне полицијске структуре се негује ауторитарни приступ раду, чиме се уједно ствара плодно тло за настанак и развој тзв. „ауторитарних полицајаца“ – у раду се претерано ослањају на средства принуде, што их чини ригиднима па чак и склоним насиљу.²²[25] Услед континуираног утицаја паравојног модела рада полиције, који је праћен стереотипима о полицијском послу као узбудљивом и опасном, није тешко схватити зашто је лако бити увучен у доминантно ауторитаран и на сили заснован приступ раду. Штавише, као резултат овог процеса код припадника полиције се може развити тзв. „милитаристички ум“. Међутим, како упозорава Дајана Вебер (Diane Weber), „полицајци са развијеним 'војничким размишљањем' почињу посматрати себе као 'ратничку полицију' стварајући тиме организациону културу у којој се инциденти додатно интензивирају, а права појединаца озбиљно угрожавају.“²³[28]

Сагледавајући процес милитаризације полиције у контексту неформалних вредности полицијске поткултуре можемо лако приметити како су милитаристички ум и употреба силе веома повезани кроз уобичајене ставове полицајаца као нпр: „Тамо је рат, буди опрезан“; „Не попуштај већ радије примени већу силу“ и слично. Овакав резон постаје још извеснији под окриљем објављеног „рата криминалу“, јер како Јанг упозорава: „Метафора рата дозвољава да се убилачки бес промени у патриотизам, да бруталност буде слављена, да неизрециво буде награђено, да достојно презира буде чин мучеништва.“²⁴[31] У том смислу је интересантно поменути да Хопкинс (Hopkins), у својој студији „Наша полиција се бави незаконитим радњама“, заснива објашњење насилничког понашања полицијских службеника на тзв. „ратној теорији о контроли криминалитета“, указујући како полицајци сматрају да воде „рат“ против криминалитета и да су сва средства оправдана како би се одржао ред и мир, па је тако и прекомерна сила понекад неопходна у остварењу тог „племенитог“ циља.²⁵[22]

Разматрање милитаризације полиције у контексту објављеног „рата криминалу“

Чињеница је да се криминалитет готово одувек сматрао једним од најистакнутијих извора угрожавања сигурности грађана. Чини се, међутим, да његова опасност никад није толико наглашавана као данас. Заправо, у данашњем постмодерном друштву, како Гарланд (Garland) примећује, „страх од криминалитета је постао утврђени део дневне егзистенције, посебно у великим градовима.“²⁶[3] Као одговор на овакво стање, заштита јавности постаје кључна преокупација у политици контро-

²² J. Hodgson, *op cit.*, p. 536.

²³ Наведено према: D. Wilkes, Jr., *op cit.*, p.74.

²⁴ J. Young: *The Vertigo of Late Modernity*, London 2007, p. 170.

²⁵ Наведено према: R. Roberg, J. Crank, J. Kuykendall: *Пolicija i друштво*, Сарајево 2004, str. 317.

²⁶ D. Garland: The Culture of High Crime Societies - Some Preconditions of Recent 'Law and Order' Policies, *British Journal of Criminology* No. 3 (2000), p. 359.

ле криминалитета. При том, како Пиренбум (Peerenboom) подсећа: „Политичари широм света су научили да је заступање строгог става по питању борбе против криминалитета победнички став“.²⁷[30]

Сведоци смо како се политички дискурс контроле криминалитета у последње време додатно заоштрава, о чему можда најбоље сведочи све учесталије коришћење синтагме „рат криминалу“ у јавним говорима.²⁸[10] Иако заправо више има карактер политичке флоскуле, чињеница је да се њено често изговарање у јавности, посебно од стране најмоћнијих политичких субјеката, може лако протумачити као легитимна државна политика. Оно чак може представљати и јасан позив на акцију и подстрек, нарочито припадницима служби безбедности, да се бескомпромисно и немилосрдно обрачунају са криминалцима. Тиме утицај оваквих изјава на сам процес контроле криминалитета није безазлен, посебно у оном сегменту који се односи на рад полиције, уносећи у њега значајне примесе милитаризма. Заправо, објава „рата“ криминалу само додатно ојачава већ постојећи процес милитаризације, тако што даје припадницима полиције легитимитет да се у спровођењу закона отвореније позивају на милитарне симболе и квази-војне тактике поступања.

Анализирајући овај феномен Краска цитира једног полицијског руководиоца: „Улице су постале ратне зоне, на шта је држава одговорила формирањем специјалних полицијских тимова, као сталних јединица за спречавање злочина, опремљених војним униформама и оружјем.“²⁹[12] Краска и Ползен (Paulsen) бележе сличну визију једног њиховог саговорника, такође високог званичника америчке полиције: „... једини људи који су способни да реше проблем криминала су веома обучени тактички тимови са одговарајућом опремом који иду по комшилуку, чисте га и припремају терен полицајцима за претресе и хапшења.“³⁰[14] Тешко је не приметити да је оваква тактика поступања идентична оној коју примењују војници у рату, карактеришући је као „чишћење терена“.

Објава рата криминалу такође представља довољан основ за јачање већ постојећих вредности и перспектива унутар полицијске поткултуре. Тако на пример, посвећеност мисији сузбијања криминала, као једна од кључних неформалних вредности, под окриљем објављеног „рата“ бива отелотворена идентитетом „ратника“. У овом контексту посебно долази до изражаја полицијска самоперцепција „борца против криминала“ (енг. *crime fighter*) - наглашавају полицијску функцију спровођења закона, оправдавајући метод „чврсте линије“ (*hard-line*), а посебно њен застрашујући ефекат на криминал.³¹[17] Поред тога, како Кренк (Crank) примећује, „метафора 'рата' обезбеђује и једну ширу социјалну и политичку подршку полицијском раду, кроз стварање утиска код грађана да су полицајци заштитници, а криминалци непријатељи дру-

²⁷ Наведено према: W. Wu, T.V. Beken: Police Torture in China and its Causes: A Review of Literature, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, No. 3 (2010), p. 570.

²⁸ Више о томе: З. Кесић, Р. Зековица: Објава рата криминалу као изазов владавине права и демократском раду полиције, *Култура полуса* Бр. 30, Год. XIII 2016, стр. 313-325.

²⁹ Р. В. Краска, (2001), *op cit.*, p. 19.

³⁰ Р. В. Краска, D. Paulsen: Grounded research into U.S. paramilitary policing: Forging the iron fist inside the velvet glove, *Policing and Society* No. 4 (1997), p. 260.

³¹ L. Miller: Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture, and Strategies for Success, *Journal of Police and Criminal Psychology* No. 2 (2004), p. 32.

штва.³²[26] Оваква идентификација у новом амбијенту подиже постојећи антагонизам између полицајаца и прекршилаца закона на ниво „зараћених страна“ значајно обликујући полицијско поступање, али и реакцију на деловање полиције.

Чињеница је, међутим, да је суморна стварност борбе у класичном рату далеко од конвенционалног рада полиције у грађанском друштву. Пресудна разлика је што се полиција не суочава са „непријатељима“, већ са појединцима који поседују бројна права и слободе, знатно веће од припадника зараћене стране или како објашњава Ведингтон (Waddington): „За разлику од војника, полицајци морају да спроводе принудан ауторитет над људима који су им поседовање тог права и омогућили, што чини њен положај акутно маргиналним.“³³[27] Тачније, од припадника полиције се обично очекује да ухапси осумњичене прекршиоце закона, уз поштовање бројних правила и ограничења и уз коришћење минималне силе. Са друге стране, војник је „инструмент рата“, коме је често омогућена употреба неумерене силе, а која обично наноси максималну штету, јер се примењује у циљу уништења непријатеља или како Панч (Punch) тврди: „Војници се обучавају да током оружаног сукоба у конвенционалном рату убијају друге војнике без гриже савести и са сировим насиљем.“³⁴[20]

Имајући у виду ову чињеницу долазимо до закључка како је мешање војне логике у полицијски рад веома опасно, јер уколико се полицајац руководи уверењем да је његов циљ да „уништи непријатеља“ он ће то вероватно и урадити. Заправо, у појединим случајевима оваква пракса је и потврђена. Конкретно, Зимбардо (Zimbardo) подсећа да је у Њујорку објављени „рат дрогама“ резултовао формирањем тзв. „NYPD командоса“, чијим припадницима су биле „одрешене руке“ у прогањању силоватеља, пљачкаша и уличних криминалаца. Они су носили мајице са натписом „нема лова као што је лов на људе“ што је уједно био и мото њиховог рада.³⁵ [6]

Судећи по досадашњој пракси употреба метафоре „рата“ прилагођава се претњама које се у датом моменту чине најопаснијим. Тако се, на пример, у другој половини прошлог века најчешће користила формулација „рат дрогама“, будући да је кријумчарење и препродаја наркотика било окарактерисано као најзначајнији проблем. Међутим, након септембра 2001. године готово целокупна пажња јавности је усмерена на терористичке претње, што је ланчано условило све чешће коришћење формулације „рат тероризму“. Призивање беспштедне борбе против терориста условило је до тада незабележену милитаризацију полиције, која се више него икад пре ослања на тактике, вредности и ставове, који су типични за војску. Полиција се, као највидљивији симбол државног ауторитета, опрема додатним капацитетима моћи и ресурсима да изврши нови план. Илустрације ради, након терористичког напада 2005. године у Лондону издвајања за полицију од стране „Нових Лабуриста“ надмашила су трошкове претходних влада, а ресурси и моћи су се драматично повећали, као и сам број полицајаца, који је у Енглеској и Велсу достигао цифру од 143.000.³⁶[21]

³² J. P. Crank, *op cit.*, p. 118.

³³ P. J. Waddington: Police (canteen) sub-culture, *British Journal of Criminology* No. 2 (1999), p. 298.

³⁴ M. Punch: *Shoot to Kill – Police accountability, firearms and fatal force*, Bristol 2011, p. 150.

³⁵ P. Zimbardo, *Luciferov učinak: Kako dobri ljudi postaju zli*, Zagreb 2009, str. 356.

³⁶ R. Reiner, *Law and order: An honest citizen's guide to crime and control*, Cambridge: Polity 2007, p. 134.

Уједно, поједини стилови у раду полиције бивају преобликовани или у потпуности стављени у други план, под изговором да не могу адекватно одговорити изазовима постојећег друштвеног амбијента. Тако на пример, концепт „рад полиције у заједници“ у пракси углавном бива дискредитован или у крајњем исходу трансформисан, што је сликовито описано синтагмом „гвоздена песница у свиленој рукавици“ (енг. *iron fist inside the velvet glove*).³⁷[19] Оваква трансформација је, како се наводи, била праћена појачаним ослањањем на тактику „чистих улица“ (енг. *street sweeps*) – „проактивна примена закона кроз учестале рације и 'агресивно' патролирање на критичним местима, за шта се најчешће користе паравојне полицијске јединице.“³⁸[13] Тиме новообјављени 'рат тероризму' обнавља легитимност агресивним полицијским тактикама, које за собом повлаче повећану могућност злоупотребе силе, али и кршења основних права и слобода осумњичених.

Свакако један од најекстремнијих примера кршења елементарних права лица осумњичених за терористичке активности, пре свега права притворених лица, јесте пракса америчке администрације у бази Гвантанамо Беј, на Куби. Лицима која су тамо заточена ускраћена су елементарна права предвиђена бројним међународним документима, попут права на правично суђење, права на присуство браниоца и права на хумано поступање. О томе на веома експлицитан начин сведочи један од притвореника у својој потресној исповести.³⁹[24] Међутим, да је ово само један део устаљене праксе потврђивано је из године у годину, посебно у земљама на чијем подручју се водио „рат против тероризма“ у правом смислу те речи. Тако је на пример у Ираку забележена серија кршења основних људских слобода и права грађана од стране припадника војних снага безбедности, а свакако најеклатантнији пример представља случај злостављања и мучења притвореника у „тајном“ затвору Абу Граиб.

Оно што актуелни „рат против терориста“ чини особеним, у односу на раније објављене „ратове криминалу“, јесте знатно веће учешће војних јединица,⁴⁰[4] што у ову кампању уводи још веће примесе милитаристичког духа. Истражујући овај својеврстан процес „полицизације војске“ (енг. *police-icizing of military*) Краска је као његове најиндикативније показатеље издвојио следеће: војска је постала централни играч у мноштву иницијатива за безбедност домовине и рату против тероризма; Конгрес САД је донео законски оквир којим је војска постала централни фактор унутрашње безбедности; успостављена је блиска веза између војске и полиције на пољу обуке и операција на терену.⁴¹[13]

Да америчка војска тренутно функционише више као полиција јасно показују постинвазијски конфликти у Ираку и Авганистану. Већина њиховог рада обухвата рутинске патролне операције, претрес кућа, рације због кријумчарене робе и хапшење прекршилаца закона. Оваква искуства повлаче питање да ли и колико је неко, ко је обучен за традиционално ратовање, способан за ефикасно спровођење и обезбеђивање унутра-

³⁷ E. McLaughlin: *The New Policing*, London 2007, p. 66.

³⁸ P. V. Kraska (2007), *op cit.*, p. 509

³⁹ Више о томе: Slahi, M. *uld: Dnevnik iz Gvantanamo*, Beograd 2015.

⁴⁰ Више о томе: Р. Гађиновић, Улога војске у супротстављању терористичким активностима, *Војно дело* Бр. 2 (2015), стр. 170-184.

⁴¹ P. V. Kraska (2007), *op cit.*, p. 510.

шњег мира у некој страниј земљи. При том, нарочит проблем представља чињеница што се поприште „рата против тероризма“ не одвија на неком удаљеном фронту, већ у насељеним подручјима, а у последње време све чешће и на улицама светских метропола, представљајући тако озбиљну претњу по безбедност свих грађана.

Овакво стање намеће питање докле су демократска друштва спремна да иду да би се ефикасно супротставила претњи терориста. Можда једини исправан одговор је да се пронађе равнотежа између две исконске потребе човека, слободе и осећања сигурности.⁴²[11] Како успоставити овај баланс, питање је које захтева једну ширу дебату која превазилази оквире нашег рада. Оно нас, међутим, свакако тера на размишљање о избору између „два зла“ у склопу ког требамо измерити успешност „рата против тероризма“ на принципу „шта добијамо, а шта губимо“.

Закључак

Милитаризација полиције представља један сложен процес, а који можемо сагледати кроз следеће димензије милитаризма: *материјална* – војно наоружање, опрема и технологија; *културна* – војни језик, стил (појава/изглед), веровања и вредности; *организациона* – милитарно устројство полицијске организације (команде и контролни центри) или организовање елитних јединица полиције по моделу милитарних специјалних јединица; *оперативна* – моделовање активности према војном узору, посебно у решавању високо ризичних ситуација.

Иако се сматра логичним исходом, који произилази из блискости војске и полиције, процес милитаризације полиције је праћен бројним контроверзама, стварајући тако јасну поделу на његове заступнике и опоненте. Како образлажу Краска и Кубелис: „За многе, милитарни модел рада полиције представља дисциплину, част, контролу, компетенцију и једну врсту патриотизма. За друге оно значи тиранију, државно насиље, кршење људских права, рат и идеологију која сматра да се социјални проблеми најбоље решавају уз помоћ државне силе.“⁴³[15]

Неспорно је да овај процес има својих предности, посебно на плану организовања и спровођења задатака који захтевају координацију рада више извршилаца (нпр. обезбеђење јавних окупљања или сузбијање демонстрација и грађанских нереда, ангажовање у ванредним ситуацијама, а посебно на плану санирања последица елементарних непогода, спашавања и пружања помоћи угроженом становништву). Поред тога, ангажовање парамилитарних полицијских јединица у решавању високоризичних задатака и контроли подручја са високом стопом криминалитета има своју оправданост.

Парамилитарни стил рада значајно мења карактер полиције, претварајући је у једну квази-војну организацију, а полицајца у службеника са идеологијом ратника. Поред тога, оно драматично повећава ионако нејасну разлику између полиције и војске, између унутрашње и спољашње безбедности, између ратовања и спровођења закона. У ова-

⁴² Више о томе: З. Кесић, Р. Зекавица: Слобода или сигурност – избор који намеће актуелни рат против тероризма – у: *Европске интеграције – правда, слобода и безбедност* Том 3 (ур. Д. Коларић) Београд 2016, стр. 23-41.

⁴³ Р. В. Kraska, L. Cubellis, *op cit.*, p.627.

квим околностима је сасвим извесно смањење превентивне и проактивне функције полиције, односно њено враћање у статус реактивне и ретрибутивне службе, чиме се уједно доводе у питање вредности демократског друштва и владавине права.

Процес демократизације полиције је у опасности да још више потоне услед појачаног залагања и подстицања милитаризације, која се бележи последњих година широм света, па и у оним земљама које се сматрају истински демократским. Овакав тренд је, иначе, нарочито подстакнут потребом заштите од све учесталијих терористичких напада. Уколико се усредсредимо на актуелни „рат против тероризма“ приметимо да је он, пре свега, пружио снажно оправдање за појачано учешће парамилитарних јединица у свакодневном раду полиције. Иако је овакав тренд оправдан, постоји проблем што и регуларне полицијске снаге, функционишући у друштвеном контексту који претерано истиче идеологију милитаризма, могу бити заведене замкама парамилитарне субкултуре. Наиме, парамилитаризам може лако да утиче на њихов начин размишљања, на оружје и технологију коју користе, организационе моделе које усвајају и решења за контролу криминалитета уопште, а које идеологија милитаризма носи са собом.

Поред тога што скреће пажњу са других, такође ефикасних стратегија за супротстављање криминалитету, објава рата носи у себи огроман ризик од насиља полиције и кршења основних права и слобода грађана. Нарочит проблем је што овако конципирана политика контроле криминалитета може лако условити спиралу насиља у друштву. Наиме, познато је да рат подразумева учешће две стране у сукобу. Када неком објавите рат морате очекивати да ће се и он понашати као да је у рату, спреман да на насиље одговори насиљем. Другим речима, у амбијенту објављеног „рата криминалу“ постојећи антагонизам између припадника полиције и прекршилаца закона се подиже на ниво „зараћених страна“, значајно обликујући полицијско поступање, али и реакцију на деловање полиције, лако кулминирајући у насилни сукоб. Ову чињеницу посебно требају узети у обзир носиоци највиших јавних функција, који уједно морају бити свесни тежине отвореног призивања немилосрдне борбе са криминалцима, као и последица које на тај начин могу проузроковати. При том, уколико до конкретних последица и дође, ови „говорници“ и креатори конкретних политика би требали да снесу највећу одговорност.

Литература

[1] Bittner, Egon: The Quasi-military Organization of the Police –in: *Police and Society* (V. E. Kappeler, ed.), Prospect Heights (IL): Waveland Press 1999, pp. 170-180.

[2] Вујакија, Милан: *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета 1980.

[3] Garland, David.: The Culture of High Crime Societies - Some Preconditions of Recent 'Law and Order' Policies, *British Journal of Criminology* No. 3 (2000), pp. 347-375.

[4] Davis, R.W.: *Augustus Caesar – a Police System in the Ancient World* –in: *Pioneers in Policing*, editing by Stead, P.J., Patterson Smith Publishing Corporation, New Jersey, 1977.

[5] Гађиновић, Радослав: Улога војске у супротстављању терористичким активностима, *Војно дело* Бр. 2 (2015), стр. 170-184.

[6] Zimbardo, F.: *Luciferov učinak : Kako dobri ljudi postaju zli*, (orig. Phillip Zimbardo: The Lucifer Effect: Understanding how Good People turn Evil, 2008 New York), Zagreb: TIM press 2009.

[7] Ignjatović, Đ.: *Kriminologija – dvanaesto izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Београд: Dosije studio 2015.

- [8] Ivie, Don and Garland, Brett: Stress and burnout in policing: does military experience matter?, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* No. 1 (2011), pp. pp. 49-66
- [9] Kappeler, V., Sluder, R. and Alpert, G.: *Forces of deviance, Understanding the dark side of policing* – second edition, Illinois: Waveland Press 1998.
- [10] Кесић, З., Зековица, Р.: Објава рата криминалу као изазов владавини права и демократском раду полиције, *Култура полиса* Бр. 30, Год. XIII 2016, стр. 313-325.
- [11] Кесић, З., Зековица, Р.: Слобода или сигурност – избор који намеће актуелни рат против тероризма – у: *Европске интеграције – правда, слобода и безбедност* Том 3 (ур. Д. Коларић) Београд 2016, стр. 23-41.
- [12] Kraska, Peter B.: Crime Control as Warfare: Language Matters – in: *Militarizing the American Criminal Justice System: The Changing Roles of the Armed Forces and the Police* (Kraska P.B, ed.), Boston: Northeastern 2001, pp. pp. 14-28.
- [13] Kraska, Peter B.: Militarization and Policing - Its Relevance to 21st Century Police, *Policing* No. 4 (2007), pp. 501–513.
- [14] Kraska, Peter B. and Paulsen, Derek: Grounded research into U.S. paramilitary policing: Forging the iron fist inside the velvet glove, *Policing and Society* No. 4 (1997), pp. 253-270.
- [15] Kraska, P.B. and Cubellis, Louise: Militarizing Mayberry and Beyond: Making Sense of American Paramilitary Policing, *Justice Quarterly* No. 14 (1997), pp. 607-629.
- [16] Mawby, R. I.: *Comparative Policing Issues: The British and American Experience in International Perspective*, London: Unwin Hyman, 1990;
- [17] Miller, Laurence: Good Cop – Bad Cop: Problem Officers, Law Enforcement Culture, and Strategies for Success, *Journal of Police and Criminal Psychology* No. 2 (2004), pp. 30-48.
- [18] Милосављевић, Б.: *Наука о полицији*, Београд: Полицијска академија 1997.
- [19] McLaughlin, E.: *The New Policing*, London: Sage Publications 2007.
- [20] Punch, M.: *Shoot to Kill – Police accountability, firearms and fatal force*, Bristol: Policy Press 2011.
- [21] Reiner, R.: *Law and order: An honest citizen's guide to crime and control*, Cambridge: Polity 2007.
- [22] Roberg, R., Crank, J. and Kuykendall, J.: *Policija i društvo* (orig.: Police and Society – second edition, New York, 2000, prevod: Dalibegović M.), Sarajevo: Office of public affairs Embassy of the USA, 2004.
- [23] Skolnick, J., Fyfe J.: *Above the law: Police and the Excessive Use of Force*, New York: Free Press 1993.
- [24] Slahi, M. uld: *Dnevnik iz Gvantanamo* (orig.: Mohamedou Ould Slahi, *Guantanamo Diary*, prevod: Milica Cvetković), Beograd: Laguna 2015.
- [25] Hodgson, James: Police violence in Canada and the USA: analysis and management, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* No. 4 (2001), pp. pp. 520-549.
- [26] Crank, J.P.: *Understanding Police Culture* – second edition, Cincinnati: Routledge 2004.
- [27] Waddington, Paul J.: Police (canteen)sub-culture, *British Journal of Criminology* No. 2 (1999), pp. 287-309.
- [28] Wilkes, Donald Jr.: The Militarization of Law Enforcement Causes Police Brutality –in: *Police Brutality* (Sheila Fitzgerald, ed.), Thomson Gale: Greenhaven Press 2006, pp. 70-80.
- [29] White, Michael: Identifying Good Cops Early: Predicting Recruit Performance in the Academy, *Police Quarterly* No. 1 (2008), pp. 27-49.
- [30] Wu, Wei and Beken, Tom V.: Police Torture in China and its Causes: A Review of Literature, *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, No. 3 (2010), pp. 557–579.
- [31] Young, Jock: *The Vertigo of Late Modernity*, London: Sage Publications 2007.
- [32] Шенкман, Х.: *Полиција у Старој Грчкој*, часопис *Полиција*, год. VII, 1920. стр. 402-404.